

บทที่ ๔

เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานของกัมมัฏฐานในสังคมไทย ตามหลักสติปัฏฐาน ๔

เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนาของกัมมัฏฐานอยู่ที่การเห็นนามรูปว่าไม่เที่ยง คือ มีเกิดแล้วดับ เป็นทุกข์คือถูกความเกิดและความดับบีบคั้นให้อยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และเป็นอนัตตา คือนามรูป ไม่มีตัวตนไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายเกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานของกัมมัฏฐาน ๕ สายในสังคมไทยตามหลักสติปัฏฐาน ๔

๔.๑ วิเคราะห์ข้อธรรมที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ สายในสังคมไทยตามหลักสติปัฏฐาน ๔

จากการนำข้อมูลข้อธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ ญาณ ๑๖ มาประกอบการวิเคราะห์นั้น เพราะ ๓ ข้อแรกเป็นองค์ประกอบที่นำไปสู่การเกิดวิปัสสนาญาณ ตั้งแต่ข้อ ๔ – ๑๒ เป็นวิปัสสนาญาณแท้ และตั้งแต่ข้อ ๑๓ – ๑๖ เป็นผลที่เกิดจากวิปัสสนาญาณดังจะแสดงให้เห็นต่อไปนี้

๔.๑.๑ ญาณ ๑๖

ญาณ ๑๖ นั้น มักจะมีผู้เข้าใจว่า ญาณ ๑๖ เป็นวิปัสสนาญาณล้วน ๆ แต่โดยเนื้อหาที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วพบว่าไม่ใช่เช่นนั้นทั้งหมด ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอตารางเพื่อสรุปและแสดงถึงความสัมพันธ์ของกัมมัฏฐาน ๕ สายในสังคมไทย กับสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖ ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการอธิบาย ญาณ ๑๖

ญาณ ๑๖	หน้าที่	หมายเหตุ
๑. นามรูปปริจเฉทญาณ-ญาณแยก रूप แยกนาม ๒. ปัจจยปริคคหญาณ- ญาณกำหนด ปัจจย ๓. สัมมสนญาณ-ญาณพิจารณาไตรลักษณ์	เบื้องต้นของ วิปัสสนาญาณ (โลกียะ)	ยังไม่ใช่วิปัสสนาญาณ
๔. อุทยัพพญาณ-ญาณเห็นเกิดดับ ๕. ภังคญาณ-ญาณเห็นความดับ ๖. ภาวทูปญาณญาณ-ญาณเห็นเกิดดับเป็นของน่ากลัว	วิปัสสนาญาณแท้ (โลกียะ)	เพราะเห็นไตรลักษณ์ชัดเจน

๗. อาทินวญาณ – ญาณเห็นโทษ ๘. นิพพิทาญาณ – ญาณเกิดพร้อมความเบื่อหน่าย ๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ-ญาณเกิดพร้อมความปรารถนาจะพ้น ๑๐. ปฏิสังขยาญาณ – ญาณพร้อมเกิดพร้อมการพิจารณา ๑๑. สังขารุเปกขาญาณ – ญาณเกิดพร้อมวางเฉยในสังขาร ๑๒. สัจจานุโลมญาณ – ญาณคล้อยตามความจริง		
๑๓. โคตรภูญาณ – ญาณข้ามโคตรโลกิยะสู่โลกุตตระ	นับเนื่องในวิปัสสนาญาณ (กึ่งโลกิยะ-กึ่งโลกุตตระ)	เพราะอยู่ระหว่างวิปัสสนาญาณกับมัคคญาณ
๑๔. มัคคญาณ – ญาณละกิเลส - โสตาปัตติมัคคญาณ-ญาณระดับโสดาปัตติมรรค - สกทาคามีมัคคญาณ-ญาณระดับสกทาคามีมรรค - อนาคามีมัคคญาณ-ญาณระดับอนาคามีมรรค - อรหัตตมัคคญาณ-ญาณระดับอรหัตตมรรค	โลกุตตรญาณฝ่ายละกิเลส (โลกุตตระ – มัคคญาณ ๔)	ทำหน้าที่ละกิเลสตามลำดับ
๑๕. ผลญาณ - โสตาปัตติผลญาณ – ญาณระดับโสดาปัตติผล - สกทาคามีผลญาณ – ญาณระดับสกทาคามี - อนาคามีผลญาณ – ญาณระดับอนาคามีมรรค - อรหัตตผลญาณ – ญาณระดับอรหัตตมรรค	โลกุตตรญาณฝ่ายผลเกิดต่อจากการละกิเลส (โลกุตตระ-ผลญาณ ๔)	เป็นผลของมัคคญาณตามลำดับ
๑๖. ปัจจเวกชนญาณ – ญาณพิจารณา มรรคญาณ และผลญาณ	พิจารณากิเลสที่ละแล้วเหลืออยู่ (โลกุตตระ)	เกิดต่อจากผลญาณทุกข้อ

ตารางนี้อธิบายได้ว่า ญาณ ๑๖ ใน ๓ ข้อแรก ไม่ใช่วิปัสสนาญาณ แต่เป็นเบื้องต้นของวิปัสสนาญาณหรือเป็นญาณนำไปสู่วิปัสสนาญาณ ตั้งแต่ข้อ ๔- ๑๒ เป็นวิปัสสนาญาณ ข้อ ๑๓ (โคตรภูญาณ) ไม่ใช่วิปัสสนาญาณ แต่นับเข้าในวิปัสสนาญาณ เพราะสืบสายมาแต่สัจจานุโลมิกญาณ ข้อ ๑๔ – ๑๖ เป็นโลกุตตรญาณ คือ มัคคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ และปัจจเวกชนญาณ

จากผลงานวิจัยเรื่อง ปัญญาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ ของ บรรจบ บรรณรุจิ ทำให้ทราบว่า ญาณ ๑๖ ได้กล่าวไว้ชัดเจนในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา เช่น วิสุทธิมรรค ญาณ ๑๖ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมวิปัสสนาญาณ ๙ ซึ่งวิปัสสนาญาณนี้ก็พบชัดเจนในคัมภีร์ชั้นฎีกาด้วย คือ อภิธัมมัตถสังคหฎีกา และ อภิธัมมัตถวิภาวิณีฎีกา ญาณ ๑๖ นี้พัฒนามาจากวิปัสสนาญาณ ๘ และญาณ ๑๓ ที่กล่าวไว้ในปฏิสัมภิทามรรค^๑ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ใช้วิปัสสนาญาณ ๙ เป็นข้อมูล ขยายความพระพุทธรูปในมหาสติปัฏฐานสูตร เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในมหาสติปัฏฐานสูตร และในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยยังจะได้ใช้พระพุทธรูปที่แสดงความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานในมหาสติปัฏฐานสูตรร่วมกับวิปัสสนาญาณ ๙ เป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ สายในสังคมไทยต่อไปด้วย

สรุปแล้ว ในบทนี้ ผู้วิจัยจะใช้ ๑) พระพุทธรูปตอนที่แสดงความเป็นวิปัสสนาในมหาสติปัฏฐานสูตร กับ ๒) ญาณ ๑๖ มาเป็นเกณฑ์ตัดสินร่วม

๔.๒ วิเคราะห์เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ สายในสังคมไทยตามหลักสติปัฏฐาน ๔

จากการที่ได้เสนอ กัมมัฏฐาน ๕ สายหรือ ๕ วิธีในสังคมไทยมาแล้วในบทที่ ๒ และได้ เสนอองค์ความรู้ ญาณ ๑๖ เพื่อปูฐานสู่การวิเคราะห์ ในบทนี้ ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ข้อสุดท้าย คือ เพื่อศึกษาเกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานในสังคมไทยตามหลัก สติปัฏฐาน ๔ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานแต่ละสายในสังคมไทย ตามเกณฑ์คือสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖ เป็นลำดับไป

๔.๒.๑ เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานสายพุทโธ

วิปัสสนากัมมัฏฐานสายนี้เน้นการเกิดของสมาธิในเบื้องต้นเป็นสำคัญ เพื่อใช้เป็น ฐานรองรับวิธีปฏิบัติวิปัสสนาหรือปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริงในขั้นต่อไป มีการให้เหตุผลในการฝึก ปฏิบัติเน้นให้เกิดสมาธิเป็นสำคัญว่า เพื่อให้เกิด “พลังจิต” ซึ่งก็คือเพื่อให้จิตมีความเข้มแข็ง อันหมายถึงว่า วิธีปฏิบัติของสายนี้เน้นการเกิดสมาธิไปตามลำดับตั้งแต่ขณิกสมาธิ (สมาธิชั่วขณะ) อุปจารสมาธิ (สมาธิใกล้เคียง) และอัปปนาสมาธิ (สมาธิขั้นนิ่ง คือ บรรลุมรรค) พระสายนี้ยังกล่าวถึงว่า สมาธิเป็นฐานให้เกิดอภิญญาต่าง ๆ เช่น ตาทิพย์ หูทิพย์ ตามที่มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก และที่สำคัญ มีกล่าวถึงว่า สมาธิขั้นฌานเป็นฐานใช้เจริญวิปัสสนาได้ดี เพราะสมาธิจะช่วยให้วิปัสสนาปัญญาคมชัด

สายพุทโธเป็นสายที่แพร่หลายอยู่ทางภาคอีสานซึ่งเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยป่าเขามาแต่เดิม พระผู้ปฏิบัติของสายนี้นับตั้งแต่พระมั่น ภูริทัตโต ซึ่งถือกันว่าเป็นพระใหญ่และพระรุ่นหลัง ๆ สืบมา ก็ล้วนแต่นิยมอยู่ป่าเดินธุดงค์และปฏิบัติอยู่ตามป่าเขา ธรรมชาติของป่ามีความเงียบสงบน่ากลัวและมี อันตรายมาก ดังนั้น พระผู้อยู่ป่าจำเป็นต้องมีสมาธิเพื่อให้จิตไม่ปรุงแต่งง่ายหรือหวั่นไหวง่าย อย่างไรก็ตาม

^๑ บรรจบ บรรณรุจิ, ปัญญาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร : ชื่อเรียกและพัฒนาการ, งานวิจัย, ภาควิชา ภาษาตะวันออก (สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๒.

วิธีปฏิบัติของสายพุทโธ ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลเป็นขั้นตอนไว้ ๗ ขั้นตอน ไว้ในบทที่ ๒ นั้น ใน ๖ ขั้นตอนแรก กล่าวถึงวิธีการเจริญสมาธิอย่างละเอียด ในขั้นตอนที่ ๗ จึงกล่าวถึงการเจริญวิปัสสนา ซึ่งเป็นการเสนอวิธีพิจารณาโครงกระดูก คำสอนที่ว่า “...พึงมีสติ กำหนดจิตให้รวมกันสนิท ดีเรียบร้อยเสียก่อนแล้วยกจิตขึ้นเพ่งพิจารณากำหนดให้รู้โครงกระดูก...” แสดงให้เห็นชัดเจนว่า มีการใช้สมาธิขั้นสูงเป็นฐานในการเจริญวิปัสสนาคือการเพ่งพิจารณากำหนดรู้ เพราะข้อความว่า กำหนดจิตให้รวมกันสนิทดี จะเป็นความหมายของสมาธิขั้นสูงคือขั้นอัปปนาหรือขั้นฌานที่สามารถเป็นฐานให้เจริญวิปัสสนาหรือเห็นตามความเป็นจริงได้ง่าย

เหตุที่ให้พิจารณาโครงกระดูกเป็นเรื่องน่าพิจารณา เพราะตามวิธีปฏิบัติวิปัสสนา ผู้ปฏิบัติต้องพิจารณานามกับรูป ซึ่งรวมกันเป็นชีวิตคน โดยจะพิจารณา นาม ก่อน รูป หรือพิจารณา รูป ก่อน นาม ก็ได้ แต่ตามปกติจะเริ่มพิจารณารูปก่อน เพราะรูปคือร่างกายประกอบด้วยอาการ ๓๒ เป็นของหยาบ สามารถพิจารณากำหนดรู้ได้ง่ายกว่านาม พระสายพุทโธสอนกันสืบ ๆ มาให้เริ่มต้นเจริญวิปัสสนาด้วยการพิจารณาโครงกระดูก จากการศึกษาพบว่าน่าจะเป็นด้วยเหตุผล คือ

๑. โครงกระดูกเป็นโครงสร้างพื้นฐานของร่างกายที่มีความแข็งแรงและอยู่ได้นาน อีกทั้งเป็นพื้นฐานให้เกิดอวัยวะส่วนอื่น ๆ

๒. โครงกระดูกบอกให้รู้ตำแหน่งต่าง ๆ ของร่างกายได้ค่อนข้างละเอียดตั้งแต่กระโหลกศีรษะลงมาถึงเท้าและนิ้วเท้า

๓. โครงกระดูกในฐานะจัดอยู่ในกลุ่มอวัยวะที่เป็นธาตุดิน ยังบอกความเป็นตัวตนเมื่อธาตุ ๔ มาประชุมพร้อมกัน และยังบอกความไม่มีตัวตนเมื่อธาตุ ๔ สลายไป

๔. โครงกระดูกเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาได้ดี เพราะเมื่อสติกำหนดจับโครงกระดูกลักษณะต่าง ๆ ของโครงกระดูกได้ วิปัสสนาญาณก็จะเกิดและดำเนินต่อไปโดยพิจารณาความเกิดดับของร่างกายซึ่งเป็นรูปเชื่อมโยงไปถึงความเกิดดับของนาม คือ วิญญาณ เวทนา สัญญา และสังขาร

การพิจารณาโดยอนุโลมและโดยปฏิโลมเป็นการพิจารณาเข้าไปข้างหน้าเพื่อให้เกิดอัฐกสิณญาณ คือ จำกระดูกลักษณะต่าง ๆ ได้ และทำให้เกิดวิปัสสนาญาณลุ่มลึกไปตามลำดับนับตั้งแต่การเห็นความเกิดดับ วิปัสสนาญาณที่ลุ่มลึกช่วยทำลายความสำคัญผิดต่าง ๆ คือ ๑. ขณสัญญา ได้แก่ ความสำคัญว่ามีตัวตน ๒. สุกขสัญญา ได้แก่ ความสำคัญว่างาม ๓. นิจจสัญญา ได้แก่ ความสำคัญว่าเที่ยง จนกระทั่งเกิดความรู้อย่างนี้ ร่างกายเป็นเพียงร่างกาย แต่ที่เคลื่อนไหวไปมาได้เพราะมีวิญญาณหรือจิตเข้ามาครอบครอง

การรู้อย่างนี้ จัดว่าเป็นการรู้แยก रूप แยกนามและเป็นการรู้กำหนดความเป็นปัจเจกของอาศัยกันระหว่างรูปกับนาม ซึ่งก็คือการเกิดนามรูปปริจเฉทญาณ (ญาณกำหนดรู้แยก रूप นาม) และปัจเจกปริคคหญาณ (ญาณกำหนดปัจเจกคือการอิงอาศัยกันระหว่างรูปกับนาม) ในญาณ ๑๖ ซึ่งเป็นญาณเบื้องต้นนำเข้าสู่วิปัสสนาญาณตามลำดับ

การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานสายพุทโธ เมื่อพิจารณาตามวิธีการของสติปัฏฐาน จัดเข้าได้กับกายานุปัสสี คือ ตามดูกาย ซึ่งเป็นกายประเภทอาการ ๓๒ ในส่วนของกระดูก ซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่า การเข้าใจอย่างนี้จะรู้เชื่อมโยงไปถึงอาการส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับร่างกายได้หมดจนกระทั่งปล่อยวางได้ ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธรูปที่ตรัสไว้ว่า

ภิกษุตามดูกายในกายภายในตนอยู่ ก็ดี ตามดูกายในกายภายนอกตนอยู่ ก็ดี ตามดูกายในกายทั้งภายในและภายนอกตนอยู่ ก็ดี ตามดูธรรมคือความเกิดในกายอยู่ ก็ดี ตามดูธรรมคือ ความดับในกายอยู่ ก็ดี ตามดูธรรมคือความเกิดและความดับในกายอยู่ ก็ดี เธอมีสติตามคิดว่า กายมีอยู่ก็เพียงเพื่อรู้เพียงเพื่อกำหนด เธออยู่อย่างไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิอาศัย ไม่มีตัณหาอะไร ๆ ในโลก”^๒

ตารางที่ ๒ ความสัมพันธ์ของสายพุทโธกับสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖

สายพุทโธ	สติปัฏฐาน	ญาณ ๑๖
วิธีปฏิบัติ กำหนดคำบริกรรมพุทโธ ในเบื้องต้น จนเกิดสมาธิ จากนั้นตามดูโครงสร้างกระดูก	กายานุปัสสี - ตามดูกาย	นามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจยปริคคหญาณ
ผลการปฏิบัติ เกิดสมาธิและเป็นฐานในการเจริญ วิปัสสนา		

ตารางนี้อธิบายว่า สายพุทโธมีวิธีปฏิบัติ คือ การกำหนดคำบริกรรมพุทโธในเบื้องต้นจนเกิดสมาธิ จากนั้นตามดูโครงสร้างกระดูก สามารถเทียบได้กับการตามดูกายในสติปัฏฐานสูตรและสามารถเทียบได้กับนามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจยปริคคหญาณในญาณ ๑๖ ส่วนผลคือทำให้เกิดสมาธิและเป็นฐานในการเจริญวิปัสสนา

๔.๒.๒ เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัญฐานสายอานาปานสติ

คำอธิบายของพุทธทาส ภิกขุเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระพุทธรพจน์ ซึ่งทำให้เกิดความชัดเจนในแต่ละขั้นตอนเป็นอย่างมาก พุทธทาส ภิกขุได้กล่าวว่า การเจริญอานาปานสติเป็นการเจริญทั้งสมถกัมมัญฐานและวิปัสสนากัมมัญฐาน โดยท่านอธิบายให้เห็นว่า

๑. ตั้งแต่ขั้นที่ ๑ ถึงขั้นที่ ๓ เป็นการเริ่มต้นของการใช้สติกำหนดลมหายใจพร้อมทั้งมีสัมปชัญญะกำกับ ซึ่งผลก็คือรู้ทันลมหายใจเข้าออกทุกระยะ

จากการศึกษาพบว่า การเจริญสติตามดูลมหายใจเข้า-ออกทั้ง ๓ ขั้นนี้ เป็นการกายานุปัสสี คือ ตามดูกายอันได้แก่ลมหายใจเพียงอย่างเดียว

๒. ตั้งแต่ขั้นที่ ๔ ถึงขั้นที่ ๑๒ เป็นผลของการใช้สติสัมปชัญญะกำหนดรู้ลมหายใจจนเกิดสมาธิ

๒.๑ ในขั้นที่ ๔ กำหนดรู้เพื่อระงับกายสังขาร หายใจเข้า-ออก ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดสมาธิ ซึ่งเป็นสมาธิขั้นทำลมหายใจให้สงบ จากการศึกษพบว่า ลมหายใจสงบ คงมีได้

^๒ ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๒๕๐.

การเจริญสติตามดูลมหายใจในขั้นที่ ๔ กับขั้นที่ ๕ เป็นการเจริญ กายานุปัสสี คือ ตามดูกาย กับ เวทนานุปัสสี คือ ตามดูเวทนา

๒.๒ ในขั้นที่ ๖ เป็นการกำหนดรู้ความสุข หายใจเข้า-ออก แสดงให้เห็นว่า เป็นการกำหนดรู้สภาวะที่ละเอียดขึ้น เพราะสุขเป็นสภาวะที่ละเอียดกว่าปิติ ในขั้นที่ ๗ เป็นการกำหนดรู้ทั้ง ปิติและสุข เพื่อเป็นการปูพื้นฐานไปสู่ขั้นที่ ๘ คือ ทำปิติสุขให้สงบระงับ หายใจเข้าออก เหตุผลในการทำปิติสุขให้สงบระงับหรือดับไปนั้นสรุปได้ว่า ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้แจ้งประจักษ์ว่าทั้งปิติและสุขยังใกล้เคียง รากะคือสามารถเกิดรากะได้ในปิติและสุข จึงเห็นโทษของปิติสุขและจำต้องดับมันเสีย

ใน ๓ ขั้นนี้ เป็นเวทนานุปัสสี คือ ตามดูเวทнал้วน ๆ

๒.๓ ขั้นที่ ๙ เป็นการกำหนดรู้จิตของตัวเอง ทุกขณะหายใจเข้า-ออก ซึ่งก็หมายความว่า เป็นจิตตานุปัสสี คือตามดูจิต ซึ่งเป็นขั้นที่ผ่านพ้นการตามดูเวทนาแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า จิตตานุปัสสี คือ ตามดูจิต เป็นขั้นที่เข้าถึงสภาวะจิตของตัวเองอย่างแท้จริง อันเป็นขั้นที่ควบคุมจิตได้ มากและสามารถทำจิตให้มีพลังหรือความเข้มแข็งซึ่งเป็นขั้นเตรียมพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่ขั้นที่ ๑๐ คือ ทำจิตให้ปราโมทย์ ทุกขณะหายใจเข้า-ออก ในขั้นนี้แสดงว่า ผู้ปฏิบัติมีความเข้มทางจิตอย่างแท้จริงมี ศักยภาพในการปลุกจิตให้เกิดปราโมทย์ (เบิกบานใจ) ได้สูง จากขั้นนี้ก็พัฒนาสภาพจิตของตนต่อไปสู่ขั้น ที่ ๑๑ คือ ทำจิตของตนให้ตั้งมั่น ทุกขณะหายใจเข้า-ออก พุทธทาส ภิกขุ อธิบายว่าเป็นการสร้าง ความสามารถของจิตที่เกิดมานั้นขึ้นมาอีก แสดงว่า ฌานเป็นตัวทำจิตให้มั่นคง

ใน ๓ ขั้นนี้ เป็นจิตตานุปัสสี คือ ตามดูจิตล้วน ๆ

๒.๔ ขั้นที่ ๑๒ ทำจิตให้คลาย ทุกขณะหายใจเข้า-ออก เป็นการคลายความยึดติดในฌาน เพื่อพัฒนาไปสู่ขั้นที่ ๑๓ คือ ตามดูความไม่เที่ยง พุทธทาส ภิกขุ อธิบายสรุปว่า ตามดูให้เห็นความไม่ เที่ยงของปิติสุขและฌาน จากนั้นก็ตามดูทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนของปิติสุขและฌานไปตามลำดับ และท่านกล่าวย้ำว่า การตามดูความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทุกขณะหายใจเข้า-ออกจัดเป็น วิปัสสนาโดยตรง

จากการศึกษาพบว่า การจัดเป็นวิปัสสนา อยู่ที่ตามดูความไม่เที่ยง (เกิดดับ) ของปิติสุขและ ฌาน เป็นการตามดูความเกิดและความดับ ซึ่งสอดคล้องกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในตอนท้ายของ สติปัฏฐานทุกข้อว่า เห็นธรรมคือความเกิด เห็นธรรมคือความดับ (สมุทยธัมมานุปัสสี วยธัมมานุปัสสี) ในกาย เวทนา จิต ธรรม

^๓ ตามแนวพระอภิธรรมซึ่งแบ่งฌานเป็น ๕ ชั้น ฌานที่ ๓ ยังมีปิติเป็นองค์ประกอบ (ดู อภิ.สังคหฎีกา หน้า ๓๒๒) แต่ในคำอธิบายของพุทธทาส ภิกขุ น่าจะอธิบายตามแนวพระสูตร.

๒.๕ ขั้นที่ ๑๔ ถึงขั้นที่ ๑๖ เป็นแสดงการเกิดมรรคญาณคือ ญาณละกิเลส ตามลำดับ คือ ขั้นที่ ๑๔ ตามเห็นวิราคะทุกขณะหายใจเข้า-ออก วิราคะคือความจางคลาย พุทธทาส ภิกขุ อธิบายว่าไม่มีความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง แต่จากการศึกษาพบว่า น่าจะหมายถึง คลายรัก เมื่อคลายรักแล้ว ก็จะเป็นปัจจัยนำไปสู่ขั้นที่ ๑๕ ตามเห็นนิโรธ ทุกขณะหายใจเข้า-ออก พุทธทาส ภิกขุ อธิบายว่า นิโรธ คือความดับโดยไม่เหลือ ซึ่งก็คือ การดับความรัก และขั้นที่ ๑๖ ตามเห็นปฏินิสสัคคะ ทุกขณะหายใจเข้า-ออก ซึ่งพุทธทาส ภิกขุ อธิบายว่า ปฏินิสสัคคะ คือ ความสลัดคืน ซึ่งได้แก่ สลัดคืนความยึดมั่นถ้อยมั่นในสิ่งทั้งปวง ในร่างกายละจิตใจ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติมาจากดินน้ำไฟลม ก็สลัดคืนให้เข้าสู่ธรรมชาติเดิมจนเกิดความชำนาญแล้วสลัดคืนคือละกิเลสทุกชนิดได้

จากการศึกษาพบว่า นี่เป็นการกล่าวถึงการเกิดมรรคญาณในลักษณะต่าง ๆ ที่น่าสนใจ เริ่มตั้งแต่คลายรัก ดับไม่เหลือและสลัดคืนในที่สุด และเกิดผลญาณและปัจจเวกขณญาณตามมาตามลำดับ

การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานสายอานาปานสติ เริ่มตั้งแต่ขั้นที่ ๑๒ และจัดเป็นวิปัสสนาญาณอย่างแท้จริงในขั้นที่ ๑๓ คือ เห็นความไม่เที่ยงของปิตุสขและฉาน เมื่อพิจารณาตามวิธีของสติปัฏฐาน จัดเข้าได้กับเวทนานุปัสสนา พร้อมตามดูความเกิดดับในเวทนาและในฉาน

ตารางที่ ๓ ความสัมพันธ์ของสายอานาปานสติกับสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖

สายอานาปานสติ	สติปัฏฐาน	ญาณ ๑๖
วิธีปฏิบัติ ตามดูลมหายใจตามดูเวทนา ตามดูจิต และตามดูธรรม	กายานุปัสสี - ตามดูกาย เวทนานุปัสสี - ตามดูเวทนา จิตตานุปัสสี - ตามดูจิต ธรรมานุปัสสี - ตามดูธรรม	ขั้นที่ ๑๒ การดูลมหายใจเกิดดับ จัดเป็นวิปัสสนาญาณ ข้ออุทฺทยัพฺยานุปัสสนาญาณ คือ เห็นการเกิดดับ ส่วนขั้นที่ ๑๔-ขั้นที่ ๑๖ เกิดมรรค ญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณ ญาณ
ผลการปฏิบัติ เกิดสมาธิและเป็นฐานในการ เจริญวิปัสสนา จนกระทั่ง บรรลุมรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณญาณ		

ตารางนี้อธิบายว่า สายอานาปานสติ มีวิธีปฏิบัติ คือ ตามดูลมหายใจตามดูเวทนา ตามดูจิต และตามดูธรรม สอดคล้องกับการตามดูกาย การตามดูเวทนา การตามดูจิต และการตามดูธรรมในสติปัฏฐาน ๔ และสอดคล้องขั้นที่ ๑๒ ของการดูลมหายใจเกิดดับ จัดเป็นวิปัสสนาญาณข้ออุทฺทยัพฺยานุปัสสนาญาณ คือ เห็นการเกิดดับ ส่วนขั้นที่ ๑๔-ขั้นที่ ๑๖ คือเกิดมรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณญาณ และผลการปฏิบัติคือเกิดสมาธิและเป็นฐานในการเจริญวิปัสสนา จนกระทั่งบรรลุมรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณญาณ

๔.๒.๓ เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานสายพอง-ยุบ

วิธีนี้เป็นวิธีปฏิบัติสติปัฏฐานข้อ กายานุปัสสนา คือ การตามดูกาย ซึ่งเน้นไปที่การตามดูเคลื่อนไหวอริยาบถและการตามดูลมหายใจเข้า-ออก ผู้ปฏิบัติตามแนวนี้นึกเข้าใจว่า เป็นวิธีปฏิบัติ

อาจารย์สายนี้ อธิบายต่อว่า เมื่อรวมความรู้อาการพอง-ยุบ-นั้ง-ถูก ซึ่งเป็นรูป กับ การกำหนดอาการซึ่งเป็นนาม นำไปสู่การเกิดความรู้ที่เรียกว่า “นามรูปปริจเฉทญาณ” (ญาณรู้แยกนามกับรูป) อันเป็นญาณขั้นต้นของญาณ ๑๖ ญาณนี้เห็นฐิติขณะ คือ ขณะตั้งอยู่ของนามและรูปเท่านั้น ไม่เห็นอุปาททขณะ (ขณะเกิดขึ้น) และภังคขณะ (ขณะดับลง) ญาณนี้เป็นญาณขั้นต้น ซึ่งเป็นความรู้โดยการเห็นประจักษ์ด้วยประสบการณ์จากวิธีปฏิบัติของตนเอง หากปฏิบัติต่อไปจนญาณนี้แก่กล้าขึ้น จะรู้ว่าในขณะที่หายใจเข้ามีแต่อาการพองของท้องเท่านั้น ในเวลาหายใจออกก็มีแต่อาการยุบของท้องเท่านั้น อาการพองกับใจที่รู้สึก เกิดพร้อมกัน แต่เป็นคนละส่วนกัน ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า อัตตา เป็นผู้สั่งหรือบงการให้เป็นอย่างนั้นคงมีแต่รูปซึ่งเป็นอารมณ์และนามซึ่งเป็นผู้รู้อารมณ์เท่านั้น

ถ้าผู้ปฏิบัติมีความพากเพียรต่อไป ด้วยการกำหนดนามและรูปโดยอาการ ๒ ขณะ คือ ขณะเกิดขึ้น (อุปาททขณะ) เมื่ออาการพองขึ้นของท้องก็รู้ และขณะตั้งอยู่ (ฐิติขณะ) แห่งอาการพองขึ้นของท้องก็รู้ (แต่ไม่รู้ถึงภังคขณะ คือ อาการที่ท้องยุบลง) การรู้อย่างนี้เรียกว่า “ปัจจยปริคคหญาณ” คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจย หมายถึง ญาณกำหนดรู้เหตุและปัจจัยของนามและรูป เช่น อาการพองเกิดขึ้น ก็กำหนดรู้ว่าพองเกิดขึ้น อาการพองเป็นรูป การกำหนดรู้เป็นนาม อาการพองเป็นเหตุ รู้อาการพองเป็นผล เมื่อจะคู้แขนหรือเหยียดออก การกำหนดใจ จะคู้หรือเหยียดเป็นนามและเป็นเหตุ อาการคู้หรือเหยียด เป็นรูปและเป็นผล

ปัจจยปริคคหญาณ ยังไม่นับเป็นวิปัสสนาญาณ แต่เป็นบาทเบื้องต้นที่จะให้เกิดญาณขั้นต่อไปคือ “สัมมสนญาณ” คือ ญาณพิจารณาไตร่ตรอง อันเป็นเขตของวิปัสสนาญาณ โดยแท้จริงต่อไป ผู้ปฏิบัติที่สามารถรู้ว่ารูปรนามทั้งสองนั้นเป็นเหตุเป็นผล เป็นปัจจยซึ่งกันและกัน คือ บางครั้งรูปเป็นเหตุ นามเป็นผล บางครั้งนามเป็นเหตุ รูปเป็นผล หาใช้ตัวตน สัตว์ บุคคลไม่ ญาณหรือความรู้เช่นนี้แม้จะยังไม่เห็นไตรลักษณ์สมบูรณ์ครบถ้วนในนามรูป แต่ก็ช่วยลดความเห็นผิดว่ามีตัวตนลงได้มาก ทำให้ข้ามพ้นความสงสัยในนามรูปได้

ญาณทั้ง ๓ นี้ยังไม่ใช่วิปัสสนาญาณแท้ แต่เป็นตัวนำเข้าสู่วิปัสสนาญาณ ซึ่งจะเกิดขึ้นในลำดับต่อไปตามลำดับ คือ อุทยัพพญาณ ภังคญาณ ภัยตูปัญฐานญาณ อาทินวญาณ นิพพิทาญาณ มุญจิตุกัมมตาญาณ ปฏิสังขยาญาณ สังขารูปেকขาญาณ สัจจานุโลมญาณการเกิดวิปัสสนาญาณทั้ง ๙ แสดงถึงขั้นตอนของการเกิดความรู้ที่จะนำไปสู่การบรรลุมรรคผล คือ เห็นการเกิดการดับก่อนแล้วเกิดความเบื่อหน่าย

วิธีปฏิบัติของสายนี้เน้นการเกิดขึ้นของญาณ ๑๖ ดังนั้น ในตอนสุดท้ายของวิธีปฏิบัติ พระจึงมักแสดงธรรมเรื่องญาณ ๑๖ ให้ผู้ปฏิบัติฟัง เป็นการสรุปญาณรู้สภาวะต่าง ๆ ของนามกับรูปเพื่อเป็นการตรวจสอบผู้ปฏิบัติว่าเกิดสภาวะอย่างไร

ตารางที่ ๔ ความสัมพันธ์ของสายพอง-ยุบ กับสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖

สายพอง-ยุบ	สติปัฏฐาน	ญาณ ๑๖
วิธีปฏิบัติ ตามดูกาย พร้อมคำบริกรรม และตามดูเวทนาจิตธรรมไปใน บางขณะ ผลการปฏิบัติ เกิดขณิกสมาธิ เป็นฐานในการ เจริญวิปัสสนา จนกระทั่งบรรลุ มรรคญาณ ผลญาณ	กายานุปัสสี - ตามดูกาย เวทนานุปัสสี - ตามดูเวทนา จิตตานุปัสสี - ตามดูจิต ธรรมานุปัสสี - ตามดูธรรม	นามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจยปริคคหญาณ และสัมมณญาณซึ่งเป็น เบื้องต้นของวิปัสสนา ตาม ด้วยวิปัสสนาญาณ ๔ ตามลำดับ จนเกิดโคตรภู ญาณ มรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกชนญาณ

ตารางนี้อธิบายว่า สายพอง-ยุบ มีวิธีปฏิบัติ คือ ตามดูกาย พร้อมคำบริกรรม และตามดูเวทนาจิตธรรมไปในบางขณะ สอดคล้องกับกายานุปัสสี - ตามดูกาย เวทนานุปัสสี - ตามดูเวทนา จิตตานุปัสสี- ตามดูจิต ธรรมานุปัสสี- ตามดูธรรม และสอดคล้องกับ นามรูปปริจเฉทญาณ ปัจจย-ปริคคหญาณ และสัมมณญาณซึ่งเป็นเบื้องต้นของวิปัสสนา ตามด้วยวิปัสสนาญาณ ๔ ตามลำดับ จนเกิดโคตรภูญาณ มรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกชนญาณ และกล่าวถึงผลที่เกิดตามลำดับ ตั้งแต่เกิดขณิกสมาธิ และเป็นฐานในการเจริญวิปัสสนาจนกระทั่งบรรลุ มรรคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกชนญาณ

๔.๒.๔ เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัญฐานสายสัมมาอะระหัง

กัมมัญฐานสายสัมมาอะระหังหรือสายธรรมกายนี้เป็นที่เข้าใจกันดีว่าเน้นเรื่องการได้สมาธิเป็นหลัก ซึ่งผู้วิจัยยังบอกไม่ได้ว่าเป็นวิธีปฏิบัติตามสติปัฏฐานข้อไหนในสติปัฏฐาน ๔ แต่หากนำ กัมมัญฐาน ๔๐ มาเทียบเคียงแล้วพออนุมานได้ว่าสายสัมมาอะระหังอาจพัฒนามาจากกัมมัญฐาน ๔๐ นั้น ใช้วิธีปฏิบัติที่ผสมกันระหว่างข้อ พุทธานุสติ (การระลึกถึงพระพุทธเจ้าเนื่อง ๆ) ในอนุสสติ ๑๐ กับวิธีเพ่งกสิณในกสิณ ๑๐ ซึ่งเป็นสมถกัมมัญฐานคือวิธีปฏิบัติที่หวังผลคือการมีจิตสงบเป็นหลัก ซึ่งนำไปสู่การได้ฌานและเกิดอภิญญา (ความรู้เหนือธรรมชาติ) ต่าง ๆ ในพระธรรมเทศนา ๖๗ กัณฑ์และคำกล่าวเบ็ดเตล็ดอีก ๗ บท ของพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี ผู้ให้กำเนิดวิธีปฏิบัติแนวนี้นี้ พบว่าส่วนใหญ่มีเนื้อหาเน้นไปที่การได้ธรรมกายด้วยวิธีการเจริญสมถะ มีกล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาบ้าง แต่ไม่ชัดเจนนัก อย่างเช่น ในพระธรรมเทศนา กัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งว่าด้วยพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ตอนพรรณนาถึงพุทธคุณชื่อว่า วิชาจรณสัมปັນโน (ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ) ท่านอธิบายว่า วิชา คือ ความรู้ที่กำจัดมืดเสียได้ หมายถึง วิชา ๓ คือ วิปัสสนาวิชา มโนยิทธิวิชา และอิทธิวิธีวิชา และรวมไปถึงอภิญญา ๕ คือ ทิพพจักขุวิชา ทิพพโสตวิชา ปรจิตตวิชา ปุพเพนิวาสวิชา และอาสวักขยวิชา

ส่วนของวิปัสสนาวิชา ท่านอธิบายว่า วิปัสสนา คือ เห็นแจ้ง เห็นพิเศษ เห็นต่าง ๆ ซึ่งนามรูปโดยสามัญญลักษณะว่าเป็นของไม่เที่ยง เต็มไปด้วยทุกข์ และเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนสัตว์บุคคล

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระเดชพระคุณได้ยกวิปัสสนาญาณ ๑๐ ที่ปรากฏในคัมภีร์มาอธิบาย แต่เรียกใหม่ว่า วิปัสสนาวิชา และอธิบายให้เห็นว่า วิปัสสนาญาณหรือวิปัสสนาวิชาแต่ละข้อคือ ญาณของธรรมกาย ซึ่งก็หมายถึง ตาธรรมกาย นั่นเอง

จากการศึกษาพบว่า คำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นวิปัสสนาแนวปฏิบัติแบบสัมมาอะระหัง หรือสายธรรมกายนี้ มีจุดยึดสำคัญ คือ ธรรมกาย ซึ่งเป็นกายที่พ้นไปจากสามัญญลักษณะ และธรรมกายนี้เองมีวิปัสสนาญาณเป็นตาเห็นสามัญญลักษณะ ฉะนั้นหากจะเทียบกับสติปัฏฐาน ผู้วิจัยยังไม่สามารถนำไปจัดได้ว่าอยู่ในสติปัฏฐานข้อใด

ตารางที่ ๕ ความสัมพันธ์ของสายสัมมาอะระหังกับสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖

สายสัมมาอะระหัง หรือสายธรรมกาย	สติปัฏฐาน	ญาณ ๑๖
วิธีปฏิบัติ กำหนดดวงแก้วพร้อมคำบริกรรม สัมมาอะระหัง ผลการปฏิบัติ เกิดสมาธิที่ลุ่มลึก	จัดได้ว่าไม่อยู่ในสติปัฏฐานข้อใด แต่ อาจจัดได้ในพุทธานุสติกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นหนึ่งในอนุสติ ๑๐	ไม่มีกล่าวอธิบายไว้

ตารางนี้อธิบายว่า สายสัมมาอะระหังหรือสายธรรมกาย มีวิธีปฏิบัติ คือ การกำหนดดวงแก้วพร้อม คำบริกรรมสัมมาอะระหัง ไม่พบว่าอยู่ในสติปัฏฐานข้อใด แต่อาจอนุมานจัดได้ในพุทธานุสติกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นหนึ่งในอนุสติ ๑๐ และเกิดผลที่ชัดเจนคือสมาธิที่ลุ่มลึก และไม่อาจจัดเข้าได้กับญาณ ๑๖ ข้อใด

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖-๒๗.

๔.๒.๕ เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานสายเคลื่อนไหว

กัมมัฏฐานสายหลวงพ่อเทียนหรือสายความเคลื่อนไหวนี้ จะคล้ายกับวิธีปฏิบัติสายพอง-ยุบ คือ ใช้สติกำกับกับการเคลื่อนไหวอริยาบถที่เคลื่อนไหวช้าแล้วช้าเล่าจนเกิดมีกำลังมากขึ้นสามารถเข้าไปดูและหยุดความคิด

การใช้สติตามดูการเคลื่อนไหวอริยาบถตามที่หลวงพ่อเทียนสอน มีอริยาบถใหญ่ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน กับ อริยาบถย่อย เช่น เดินหน้า ถอยหลัง เป็นไปตามสติปัฏฐานข้อกายานุปัสสนา หมวดว่าด้วยอริยาบถ ต่างแต่เพียงว่าหลวงพ่อเทียนได้มีพัฒนาการคือสร้าง “จังหวะมือ” ขึ้นมากำกับ การเคลื่อนไหวอริยาบถต่าง ๆ ๑๔ จังหวะเป็น ๑ รอบ เพื่อให้สติมีกำลังเข้มแข็ง จังหวะมือนี้นักนำไปใช้ในทุกอริยาบถ จึงเป็นเหตุให้ได้รับการขนานนามว่า วิธีปฏิบัติแบบเคลื่อนไหว

ในขั้นใช้สติตามดูการเคลื่อนไหวยังจัดเป็นสมณะเพราะเป็นปัจจัยให้ขณิกสมาธิดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การที่ผู้วิจัยตัดสินเช่นนี้ได้มาจากคำอธิบายอธิบายของอาจารย์สายหลวงพ่อเทียนที่ได้กล่าวว่า “...วิธีการของหลวงพ่อเทียนให้กำหนดใจ (สติ) ไว้กับการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของร่างกายโดยไม่จำเป็นต้องใช้คาบิกรรม...ผู้ปฏิบัติจึงต้องเคลื่อนไหวร่างกายอยู่ตลอดเวลาไม่ยอมให้กายหยุดนิ่ง และให้มีสติอยู่กับการเคลื่อนไหวของร่างกายอยู่เสมอ...”^๖ และว่า “วิธีนี้ต่างจากการสอนกัมมัฏฐานทั่ว ๆ ไป ซึ่งมักจะใช้คาบิกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งประกอบกับลมหายใจโดยใช้สติเป็นเครื่องกำหนดรู้เพื่อให้จิตเกิดความสงบ ไม่กวัดแกว่งสายไปสู่อารมณ์ภายนอก บางทีก็ใช้วัตถุสำหรับเพ่งที่เรียกว่ากสิณและกำหนดใจไว้กับวัตถุนั้นเพื่อจูงจิตให้เกิดสมาธิ...”^๗

ข้อความที่ยกมานั้น แม้จะไม่ได้บอกไว้โดยตรงว่าการใช้สติกำกับกับการเคลื่อนไหวทำให้เกิดสมาธิ แต่จากการอธิบายเทียบกับสายอื่นที่ใช้คาบิกรรมหรือใช้กสิณเพื่อให้เกิดสมาธิ ก็พอเทียบได้ว่าการใช้สติกำกับกับการเคลื่อนไหวมีเป้าหมายให้เกิดสมาธิ ซึ่งก็คือ ขณิกสมาธิ หรือ สมาธิชั่วขณะ นั่นเอง

ความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานสายนี้ ก่อนจะตัดสิน จากการศึกษาพบว่าน่าจะพิจารณาจากคำสอนของหลวงพ่อเทียนที่ได้กล่าวว่า “...ผู้ปฏิบัติที่ได้เจริญสติอย่างต่อเนื่องจะรู้จักรูป-นามคือ ร่างกายและจิตใจ หมายถึง ภาวะที่ร่างกาย (รูป) และความรู้สึกในร่างกายนั้น (นาม) กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว การเคลื่อนไหวแต่ละขณะเป็นการเคลื่อนไหวของรูปนาม จากนั้นจะรู้จักการทำงานของร่างกายและจิตใจหรือรูปนาม รู้จักโรคที่บีบคั้นรูปนาม กล่าวคือ โรคของร่างกายละจิตใจพร้อมทั้งวิธีการแก้ไข โรคทางร่างกายมีวิธีการแก้ไขด้วยการเข้ารับการรักษาจากแพทย์หรือโรงพยาบาล ส่วนโรคทางจิตใจคือโลภะ โทสะ โมหะจำเป็นต้องบำบัดรักษาด้วยวิธีการเจริญสติ จากนั้นผู้ปฏิบัติจะเข้าใจทุกขังอนิจจังอนัตตา คือสภาวะที่ร่างกายและจิตใจคงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เปลี่ยนแปลงเรื่อยไปไม่มีตัวตนที่แท้จริง”^๘

คำกล่าวของหลวงพ่อเทียนมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ

๑. ท่านใช้คำว่ารูปนามสำหรับร่างกายและจิต ซึ่งเป็นบาทหรือพื้นฐานสำหรับการเจริญวิปัสสนา

^๖ หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ, คู่มือการทำความรู้สึกตัว, หน้า ๑๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๘ หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ, แต่เธอผู้รู้สึกตัว, หน้า ๑๑๓ – ๑๑๔.

๒. การกล่าวถึงความเกี่ยวข้องกัน การเคลื่อนไหว และการทำงานร่วมกันระหว่างร่างกาย กับจิตเมื่อเทียบกับญาณ ๑๖ ก็เท่ากับว่าท่านกล่าวถึงนามรูปปริจเฉทญาณ (ญาณแยกนามกับรูป) ปัจจยปริคคหญาณ (ญาณกำหนดปัจจัยคือความอิงอาศัยกันและกันของนามรูป) และสัมมสนญาณ (ญาณพิจารณานามรูปว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา)

อาจารย์ของสายหลวงพ่อกุ๊นยังกล่าวเสริมว่า การเกิดความรู้รูปนามดังกล่าวมาเป็นการ รู้จักอารมณ์สมมติ มีข้อน่าสังเกตว่า ในสายนี้ใช้อารมณ์สมมติเป็นคำเรียกนามรูปซึ่งเป็นภูมิสำหรับ เจริญวิปัสสนา

การรู้จักอารมณ์สมมติจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตเป็นอิสระจากความเชื่อมงายทั้งปวง แต่ใน ขณะเดียวกันก็จะเกิดความฟุ้งซ่านในธรรมหรือที่เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส คำอธิบายนี้สอดคล้องกับ ความที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ปฏิสมิทามรรคสรุปได้ว่า เมื่อผู้ปฏิบัติมนสิการชั้นใดชั้นหนึ่ง (ในชั้น ๕) โดยความเป็นไตรลักษณ์ก็จะเกิดโอภาส (แสงสว่าง) ญาณ (ความรู้) ปิติ (ความเอิบอิ่มใจ) ปัสสัทธิ (ความ สงบเย็น) สุข (ความสุขที่เกิดจากความสงบเย็น) อธิโมกข์ (ความมีศรัทธาแรงกล้า) ปศุคาหะ (ความเพียร ประคับประคองจิตและเจตสิกธรรมที่ประกอบรวมให้เข้มแข็ง) อุปุกฐานะ (สติปรากฏชัด) และอุเบกขา (ภาวะที่จิตและเจตสิกเป็นกลาง) ซึ่งทั้งหมดทำให้เกิดความฟุ้งซ่านได้เป็นความฟุ้งซ่านในธรรม และความ ฟุ้งซ่านในธรรมนี้แหละที่จัดเป็นวิปัสสนูปกิเลส คือ ธรรมที่ทำให้วิปัสสนาเศร้าหมองไม่ก้าวหน้า

ญาณขั้นนี้ยังไม่ใช่วิปัสสนาญาณ แต่เป็นเบื้องต้นของวิปัสสนาญาณ ญาณนี้ เมื่อได้ผ่าน อารมณ์สมมติแล้วพัฒนาเข้าสู่การรู้อารมณ์ปรมาตม์ โดยใช้สติตามดูความคิด หลวงพ่อกุ๊นอธิบายว่า “...สติที่พัฒนาดีแล้วโดยธรรมชาติจะตรงเข้าไปประจัญหน้าและเห็นความคิดทันที... เมื่อสติเห็น ความคิดและตัดความคิดแล้ว คิดเล่า ผู้ปฏิบัติก็จะรู้เข้าใจวัตถุ ปรมาตม์ และอาการ...” วิธีปฏิบัติในขั้นนี้ ในจากการศึกษาพบว่าสามารถเทียบได้กับ จิตตานุปัสสี คือ ตามดูจิต ในสติปัฏฐาน ๔ ตามคำอธิบาย ของหลวงพ่อกุ๊น ญาณรู้อารมณ์ปรมาตม์นี้จัดเป็นวิปัสสนาญาณ

เมื่อสติพัฒนาขึ้น วิปัสสนาญาณนี้ก็จะรู้เห็นเข้าใจโลภะ โทสะ โมหะ รวมทั้งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในขั้นนี้ก็จะเกิดปิติ เมื่อเกิดปิติและได้รับการปรับให้ถูกต้องก็จะรู้เห็นเข้าใจ กิเลสคือ ตัณหา อุปาทาน และกรรม คือ การกระทำที่มาจากกิเลส เมื่อความรู้เห็นดังกล่าวจิตจางคลายไป ก็จะ พัฒนาไปเป็นการรู้เข้าใจเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา วิธีปฏิบัติในขั้นนี้ ในจากการศึกษาพบว่าสามารถเทียบ ได้กับธัมมานุปัสสี คือ ตามดูธรรม ในสติปัฏฐาน ๔

ผู้วิจัยได้นำสติปัฏฐานมาเทียบ และยึดตามแนวทางในสติปัฏฐานนั้นว่า ความเป็นวิปัสสนา อยู่ที่ตามเห็นความเกิด-ดับ ในคำอธิบายของหลวงพ่อกุ๊นแม้จะไม่พบคำว่า ตามเห็นความเกิด-ดับ ตรง ๆ แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่า ท่านกล่าวซ่อนไว้ในคำว่า “รู้เห็นเข้าใจ” ซึ่งน่าจะครอบคลุม เพราะ การรู้เห็นเข้าใจธรรม คือ โลภะ และโทสะเป็นต้น นอกจากจะรู้สภาวะของมันแล้วยังต้องรู้การเกิด และดับของมันด้วย จึงจะจัดเป็นการรู้เห็นเข้าใจที่จะนำไปสู่ความอิสระ ซึ่งก็หมายความว่า ได้เกิด นิพพิทาญาณ (ความรู้ขึ้นเบื่อหน่าย) และมูญจิตกัมยตาญาณ (ความรู้ขึ้นต้องการพ้นไป)

ส่วนผลของการเกิดวิปัสสนาญาณต่อจากนั้น หลวงพ่อกุ๊นอธิบายว่า ผู้ปฏิบัติจะประจักษ์ ถึงความแตกต่างระหว่างความสงบแบบสมถะกับความสงบแบบวิปัสสนา กล่าวคือ ความสงบแบบ สมถะเป็นความสงบแบบชั่วคราวยังมีโมหะ ส่วนความสงบแบบวิปัสสนาเป็นความสงบที่เห็นความคิด และเป็นอิสระจากการที่เห็นความคิดมีสติและปัญญาอย่างสมบูรณ์

ตารางที่ ๖ ความสัมพันธ์ของสายเคลื่อนไหวกับสติปัฏฐาน ๔ และญาณ ๑๖

สายหลวงพ่อเทียน หรือสายเคลื่อนไหว	สติปัฏฐาน	ญาณ ๑๖
วิธีปฏิบัติ กำหนดการเคลื่อนไหวกาย และตามจิตไปพร้อมกันกับ การดูจิตและธรรม ผลการปฏิบัติ เกิดนิมิตสมาธิและพัฒนา เข้มแข็งขึ้นไปตามกำลังของ สติ จนเกิดวิปัสสนาญาณ	กายานุปัสสี - ตามดูกาย เวทนानุปัสสี- ตามดูเวทนา จิตตานุปัสสี- ตามดูจิต ธรรมานุปัสสี- ตามดูธรรม	นามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจยปริคคหญาณ และสัมมณญาซึ่งเป็นเบื้องต้นของ วิปัสสนา ตามด้วยวิปัสสนาญาณ ๙ ตามลำดับ ที่ข้อที่เด่นชัดคือ เกิดนิพพิทาญาณ และ มุญจิตุกัมยตาญาณ

ตารางนี้อธิบายว่า สายหลวงพ่อเทียนหรือสายความเคลื่อนไหว มีวิธีปฏิบัติ คือ การกำหนดการเคลื่อนไหวกาย และตามดู เวทนา จิต ธรรมไปพร้อมกัน สอดคล้องกับกายานุปัสสี - ตามดูกาย เวทนานุปัสสี- ตามดูเวทนา จิตตานุปัสสี- ตามดูจิต และธรรมานุปัสสี- ตามดูธรรม และสอดคล้องกับนามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจยปริคคหญาณ และสัมมณญาซึ่งเป็นเบื้องต้นของวิปัสสนา ตามด้วยวิปัสสนาญาณ ๙ ตามลำดับ ที่ข้อที่เด่นชัดคือ เกิดนิพพิทาญาณ และ มุญจิตุกัมยตาญาณ และเกิดผลคือเกิดนิมิตสมาธิและพัฒนาเข้มแข็งขึ้นไปตามกำลังของสติ จนเกิดวิปัสสนาญาณ

๔.๓. ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน

เพื่อให้งานวิจัยมีความละเอียด รอบคอบ ถูกต้อง เชื่อถือได้ และเกิดความสมบูรณ์มากที่สุด ผู้วิจัยได้ทำแบบสัมภาษณ์เพื่อขอความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานจำนวน ๑๐ ท่าน โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์ เกณฑ์การคัดเลือก และรายชื่อที่ถูกคัดเลือก เพื่อนำมาประมวลผลและประกอบการวิเคราะห์

๔.๓.๑ เกณฑ์การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๑. เป็นนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา หรือผู้เชี่ยวชาญในการเจริญภาวนาหรือเป็นอาจารย์ผู้สอนวิปัสสนาจารย์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน
๒. เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ และเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน หรือกัมมัฏฐานในสังคมไทย

๔.๓.๒ ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ถูกคัดเลือก

๑. พระครูวิมลธรรมรังสี	พระวิปัสสนาจารย์ วัดมหาธาตุฯ คณะ ๕
๒. พระญาณสุนทร	พระวิปัสสนาจารย์ วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร
๓. พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์	พระวิปัสสนาจารย์ วัดระฆังโฆสิตาราม
กรุงเทพมหานคร
๔. พระราชสิทธิมนี วิ.	พระวิปัสสนาจารย์ วัดมหาธาตุฯ คณะ ๓
กรุงเทพมหานคร
๕. พระวิโมกข์ วิโมกฺโช	พระวิปัสสนาจารย์ วัดปิตุลาภิรมย์
จังหวัดระยอง
๖. พระคุณิ เมธังกร	พระวิปัสสนาจารย์ วัดทุ่งไผ่ จ.ชุมพร
๗. พระเถลิง ปิยสีโล	พระวิปัสสนาจารย์ วัดมหาธาตุฯ คณะ ๕
กรุงเทพมหานคร
๘. พระพุทธา ฐิตโพธิ	พระวิปัสสนาจารย์ วัดมหาธาตุฯ คณะ ๕
กรุงเทพมหานคร
๙. พระธนิช เตชพล	พระวิปัสสนาจารย์ วัดมหาธาตุฯ คณะ ๑
กรุงเทพมหานคร
๑๐. อาจารย์ ดร. สอน วรรณ	นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา

๔.๓.๓ ประเด็นการสัมภาษณ์

ประเด็นสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำคำถามปลายเปิดไว้สำหรับการสัมภาษณ์เพื่อขอความเห็นต่าง ๆ ดังคำถามต่อไปนี้

๑. สมถกัมมัฏฐานทั่วไป เป็นอย่างไร
๒. วิปัสสนากัมมัฏฐานทั่วไป และเป็นอย่างไร
๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
๔. สมถกัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร
๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร
๖. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
๗. ผลของสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร
๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานในสังคมไทยตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

นอกจากจะได้ถามตามประเด็นที่ได้ตั้งไว้แล้ว ผู้วิจัยยังได้รับความเมตตาจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมด ส่วนมากเป็นพระวิปัสสนาจารย์ ได้ให้ความเห็นและคำแนะนำเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งทำให้มีความเข้าใจถึงความสำคัญและความเกี่ยวข้องที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ

๔.๓.๔ ประมวลความเห็นจากการสัมภาษณ์ จำนวน ๑๐ ท่าน

ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามปลายเปิดที่จัดทำขึ้น เพื่อขอความเห็นหรือทัศนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ ข้อ โดยได้ประมวลความเห็นจากการสัมภาษณ์ ทั้ง ๑๐ ท่าน ดังต่อไปนี้

(๑) พระครูวิมลธรรมรังสี

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สมถะคือ การทำให้ใจสงบ ทำให้ใจที่ตั้งมั่น มั่นคง และจิตเป็นสมาธิ คือ จิตเป็นสมถะ เป้าหมายเพื่อให้เกิดฌาน หรือได้สมาธิ อาณิสสก็คือได้ภิญญา ได้ฌาน ซึ่งสมถะหรือสมาธิจะเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนา บางท่านเจริญสมถะก่อนวิปัสสนา บางท่านเริ่มเจริญวิปัสสนาเลย สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นของคู่กัน สมถะ มีกัมมัฏฐาน ๔๐ เป็นอารมณ์ กล่าวโดยสรุป เป็นการทำให้จิตให้สงบจากนิวรณ์ ๕ โดยใช้บัญญัติคือกัมมัฏฐาน ๔๐ เป็นอารมณ์ แต่เป็นการสงบได้ชั่วคราวเท่านั้น

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน พระพุทธเจ้าใช้สมถะเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาเพื่อให้เกิดปัญญา โดยเอาขั้น ๕ หรือรูปนามมาพิจารณาเป็นวิปัสสนาเพื่อให้รู้แจ้งในขั้น ๕ วิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นกัมมัฏฐานที่เรื่องปัญญา โดยใช้รูปนามเป็นอารมณ์

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะ โดยอาการพิจารณากัมมัฏฐาน ๔๐ สมาธิชัดเจน เช่น พิจารณาอสุภะ มาเป็นอารมณ์ ละกิเลสได้ชั่วคราว ส่วน วิปัสสนา พิจารณาขั้น ๕ ใช้รูปนามพิจารณาเป็นอารมณ์เป็นหลัก เข้าถึงไตรลักษณ์ ทำให้กิเลส เบาบาง

สรุป แตกต่างกันว่า สมถะ พิจารณาตามกัมมัฏฐาน ๔๐ ชัดเจน ละกิเลสได้ชั่วคราว และวิปัสสนาใช้รูปนามพิจารณาเป็นหลัก ทำให้กิเลสเบาบาง

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ เป็นการทำให้จิตให้สงบ ทำให้ได้ฌานสมาบัติ

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ วิปัสสนา เกิดปัญญา ความเห็นแจ้งตามความเป็นจริง เพื่อให้ได้ปัญญาหรือญาณ ทักขหรือวิปัสสนาญาณ ๑๖

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ จิตเป็นสมาธิ จิตมั่นคง เปรียบเหมือนถ้าจิตไม่มั่นคงก็เหมือนเสาหลักปักเลน ลมพัดมากก็ไปเร็วคือไม่มั่นคง เมื่อถูกโลกธรรมมากระทบจิตก็หวั่นไหว แต่หากจิตมั่นคงก็เหมือนกับเสาหลักปักดินแข็งแรง แม้จะถูกลมพัดแรงเสาก็ไม่โคลนเคลง ไม่หวั่นไหวแต่ประการใด แม้ถูกโลกธรรมมากระทบจิตก็ไม่หวั่นไหวแต่ประการใด

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เกิดปัญญา รู้เท่าทัน รู้แจ้งอริยสัจ ๔ เห็นอนัตตา เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เห็นไตรลักษณ์ เห็นเป็นนามธรรมคือ ละโลก โกรธ หลง เบาบาง มีสติปัญญาเท่าทัน ได้มรรค ผล นิพพานต่อไป

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ความเป็นวิปัสสนาเกิดขึ้นเมื่อกำหนดแล้ว เห็นรูปนาม เห็นไตรลักษณ์ เห็นมรรค ผล นิพพาน

(๒) พระญาณสุนทร

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สมถะคือ การทำจิตเป็นหนึ่งเดียว จิตสงบ ใช้กัมมัฏฐาน ๔๐ เป็นอารมณ์ แต่ให้ผลแตกต่างกัน เช่น เพ่งกสิณ เพ่งสุภา

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เน้นปัญญารู้แจ้ง เห็นรูปนาม ชันธ ๕ ได้ญาณ

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไร

ตอบ สมถะ ได้มาน วิปัสสนาได้ญาณ มรรค ผล นิพพาน

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ เพ่งอารมณ์ เน้นสมาธิ

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ เน้นความเป็นปัจจุบันของรูปนาม

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ผลสูงสุดได้มานอย่างเดียว เมื่อเพ่งแต่ละอย่างได้ผลต่างกัน เช่น กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ ได้มาน แต่อนุสสติ ไม่ได้มาน

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ทำให้ได้ญาณหรือญาณทัชชะ กำหนดอารมณ์ให้ต่อเนื่อง ใจจดจ่อต่อเนื่อง

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สติปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ในศีลมรรค ธรรม ๓๗ ประการ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๔ ต้องกำหนดเต็มที่แล้วให้ผล ปัญญาเกิด รู้แจ้ง รูปนามชันธ ๕ กฏไตรลักษณ์ สติปัฏฐาน ๔ เกิด

(๓) พระครูโฆสิตพุทธศาสตร์

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สมถะมี ๔ ขั้นคือ อารมณกัมมัฏฐาน จิตอยู่กับอารมณกัมมัฏฐาน มีสติอยู่ด้วย และมีสมาธิด้วย สมถะและสมาธิเป็นตัวเดียวกัน อันเดียวกัน และทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐานจะมีอยู่ด้วยกัน

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ มีสติเกิดสมาธิ ถ้ามีสมาธิเกิดสติ สติระคองจิต เช่น ขว้างอย่างหนอ ช้ายอย่างหนอ ให้รู้ว่าเป็นขว้าง เป็นช้าย่าง ขณะที่เราประคองให้ตรงกันกับจิต สมาธิ สติอยู่ด้วยกัน เป็นขณิกสมาธิ

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะ จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ วิปัสสนารู้แจ้งเห็นจริงว่ากำลังทำอะไรอยู่ จิตอยู่กับปัจจุบัน

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ กายานุปัสสนา เจริญได้ทั้ง สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ สติปัฏฐานคือ ปัจจุบัน สติในสติปัฏฐาน เช่น ในขณะที่เรากำลังพูด กำลังเป็นสติปัฏฐาน กาย เวทนา จิตตา ธรรม นั้น เช่น ในขณะที่กายเคลื่อนไหว ในขณะที่คิด เป็นสติปัฏฐาน คือเป็นปัจจุบัน นั่นคือเป็นวิปัสสนา

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ได้ฌาน องค์ฌาน เห็นชัดคือ ปิติ มีสุข ปฐมฌานคือวิตกวิจารณ์ เอกัคคตา จตตุฌาน

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ปัญญารู้แจ้ง เห็นแจ้ง เห็นจริง เช่น เห็นพองก็พอง เห็นยุบก็ยุบ ไม่ได้คิดไปเอง ก้าว ขวาก็ขวา ก้าวซ้ายก็เป็นซ้าย

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ต้องเห็นสภาวะ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ชัดเจน เห็นอนิจจัง ทุกข์ขัง อนัตตา ถ้าไม่เห็น เช่นนี้ ก็ไม่ใช่วิปัสสนา เห็นรูปนาม เห็นในเหตุผล อันไหนเหตุ อันไหนผล

(๔) พระราชสิทธิมนี วิ. (พระมหาบุญชิต ญาณวโร)

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สมถะคือ การทำให้ใจสงบ สงบจากนิวรณ์ ๕ ประการในเบื้องต้น ซึ่งเมื่อจิตระงับจากนิวรณ์ ๕ ถือว่าเป็นความสงบ ขยายออกไปเป็น ฌาน สมาบัติ อภิญญา กล่าวได้ว่า สมถะ คือ การทำให้สงบจากนิวรณ์ ๕ สงบจากฌาน สงบจากสมาบัติ และสงบจากอภิญญา โดยใช้ปัญญาเป็นอารมณ์ แต่เป็นการสงบได้ชั่วคราวเท่านั้น

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน พระพุทธเจ้าใช้สมถะเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาเพื่อให้เกิดปัญญา ในการเจริญวิปัสสนาหรือในการปฏิบัติ โดยเอาขั้น ๕ หรือรูปนามมา

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะหรือแบบโลกียะ เป็นการการตั้งสติติดตามกาย เวทนา จิต ธรรม เพียงเพื่อรักษาจิตให้สงบ ผ่องใส ใช้บัญญัติเป็นอารมณ์ ส่วน วิปัสสนาหรือแบบโลกุตตระ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้ “จิตหลุดพ้น” คือการฝึกที่ต่อเนื่องจากในสติปัฏฐานแบบโลกียะ ใช้รูปนามเป็นอารมณ์ สรุป แตกต่างกันว่าสมถะ เป็นโลกียะโดยใช้บัญญัติเป็นอารมณ์ และวิปัสสนา เป็นโลกุตตระโดยใช้รูปนามเป็นอารมณ์

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ สติปัฏฐาน ๔ เป็นหลักธรรมที่อยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นข้อปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง คือเข้าใจตามเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ สติปัฏฐานมี ๔ ระดับ คือ กาย เวทนา จิต และ ธรรม สรุป สมถะมีอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ คือ มีอยู่ใน กาย เวทนา จิต ธรรม

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ ลักษณะของวิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ คือ เข้าไปรู้เห็นในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เห็นไตรลักษณ์ ไม่มีความยึดติดด้วยอำนาจกิเลสทั้งปวง การปฏิบัติในสติปัฏฐานเป็นทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ระงับกิเลสชั่วคราว ได้มานสมาบัติ เกิดเป็นพรหม วณเวียนกลับมาเกิดอีก

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ บรรลุธรรมขั้นสูงสุด ได้มรรค ผล นิพพาน สามารถทำลายความโลภ (อภิชฌา) ความโกรธ (โทมนัส) ให้ลดลงหรือหมดไปได้ ได้สะสมเหตุปัจจัย เพื่อการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ อันจะนำไปสู่การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส (ความยึดมั่นถือมั่นด้วยโมหะ) และกองทุกข์ทั้งหมด

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ความเป็นวิปัสสนาเกิดขึ้นเมื่อกำหนดแล้ว เห็นรูปนาม เห็นไตรลักษณ์ เห็นมรรค ผล นิพพาน

(๕) พระปริยงค์ วิโมกฺโข

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สมถะขั้นแรกคือกำหนดรู้สติภายนอก เพ่งปรากฏได้ง่าย เช่น ลมหายใจพองยุบ

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ กำหนดรู้ รู้ที่ผู้ปฏิบัติ จิตกำหนด การรวมจิตอยู่ข้างใน เช่น พองยุบสม่ำเสมอ รวมจิตข้างในแล้ว จิตตั้งมั่น ความรู้สึกตัวภายใน

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะ ดูที่ทุกข์ วิปัสสนา เห็นทุกข์

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ สติภายนอก สิ่งที่กำหนด รู้สึกตัว ระลึกรู้เกิดขึ้น สงบ

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ ดูเวทนา ดูสมหทัยใจ บังคับลมละเอียด ดูแล้วก็รู้เวทนา รู้ชัดถึงข้างใน เห็นด้วยความรู้สึกรู้ การเริ่มรู้เป็นวิปัสสนา เห็นตามที่เป็น ดูและเห็นสติ จากดูเป็นรู้เกิดสติ เห็นสมหทัยใจตามเป็นจริง กำหนดรู้ให้เป็นตามความเป็นจริง รู้แจ้งเห็นจริง

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ นิ่ง ๆ ไม่มีปัญหา ประชุมแต่ง วิปัสสนูปกิเลส ปิติ พุฬพา

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ความเลิกละ ปล่อยวาง เป็นพื้นฐาน เบื่อหน่าย นิพพิทา ละอวิชชา โทมนัส

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เบื่อหน่าย นิพพิทา วิมุตติ หลุดพ้น รู้แจ้งเห็นจริง อูบายวิปัสสนา ตามเป็นจริง เกิดพละสมดุค เป็นวิปัสสนา วิริยะ สมาธิ ปล่อยวางการบริกรรม

(๖) พระคชฌี เมธังกูโร

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ จิตสงบ มีสมาธิ เช่น การแผ่เมตตา การบริกรรม พุทโธ ทำให้จิตเป็นกุศล หรือบทสวดมนต์ปฏิบัติกันทั่วไป

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ นึกถึงความไม่เที่ยง หรือคำอุทาน เช่น อนิจจา ทำให้รู้และเกิดปัญญา หรือการรู้กายรู้ใจ และมีสติ

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะ ไม่เห็นความเกิดดับ ลืมตัวเอง เฟ่งสิ่งที่ดูเป็นหนึ่งเดียว ไม่แบ่งแยก แต่วิปัสสนาเห็นความเกิดดับ เฟ่งอาการเกิดดับ ดูความไม่เที่ยงของสังขาร เห็นการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เช่น ดอกไม้ พวงมาลัย เปลี่ยนแปลงไป สดชื่น เหี่ยว แล้วก็นำไปทิ้งก็ไม่เสียดาย เพราะเป็นธรรมชาติ การปรับตัว เป็นอนิจจัง แต่ดอกไม้พลาสติกไม่เห็นอนิจจัง ความเป็นอนิจจังเป็นวัฏจักรหมุนเวียน

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน มีหลายสูตร เช่น อานาปานสติสูตร หรือหมวด ๑ เป็นสมถะล้วน ๆ หมวด ๒ เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แต่จะเป็นสมถะมากกว่า หรือประมาณ ๓ ใน ๔ หมวด ๓ เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน สัดส่วนไม่แตกต่างกัน หมวด ๔ เป็นวิปัสสนาทั้งหมด เป็นต้น หรือเป็นสมถะที่ยึดอารมณ์ เฟ่งลมหายใจสงบ ระงับ

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ ดูกาย เวทนา จิต ธรรม เกิดปัญญา รู้แจ้ง

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ได้ฌาน ได้สมาธิเป็นขั้น ๆ เช่น ขณิกสมาธิ อารมณ์ตั้งมั่นแห่งจิต ได้ความสงบ

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ รู้แจ้งเห็นจริง ได้ญาณทัศนะ เกิดปัญญา ปล่อยวาง ไม่ยึดติด คิดเกิดแล้วดับ รู้แจ้งเห็นจริง ในปัจจุบัน

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เปื้อหน่าย นิพพิทา วิมุตติ หลุดพ้น รู้แจ้งเห็นจริง อุบายวิปัสสนา ตามเป็นจริง เกิดพละ ๕ สมดุล เป็นวิปัสสนา วิริยะ สมาธิ ปล่อยวางการบริกรรม

(๗) พระเถลิง ปิยสีโล

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ จิตสงบ จิตตั้งมั่น กำจัดกิเลสอย่างกลาง ด้วยอำนาจของวิกขัมภนปหาน สมาธิแบบสมถะยาวนาน, แข็งแรง เกิดชั่วขณะหนึ่ง

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ การรู้แจ้ง เห็นจริง มีปัญญา กำจัดอนุสัยกิเลสอย่างละเอียด ที่นอนเนื่องอยู่ในจิต สันดานได้ด้วยอำนาจของตทังคปหาน

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะได้ความสงบ ได้ฌาน จิตตั้งมั่น วิปัสสนา รู้แจ้งเห็นจริง เกิดปัญญาได้ญาณ

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ เห็นกาย เกิดสมาธิ ปีติ

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ รู้แจ้งเห็นจริงในกาย เวทนา จิต ธรรม

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ทำให้เกิดความสงบสุข และทำให้ได้อภิญญา เห็นเห็นดินอากาศได้ หรือ ดำไปในดินดูจดำนน้ำเป็นต้นก็ได้

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ทำให้สภาวะจิตดีขึ้น ไม่กังวล มีกุศลจิต หนทางทำให้หลุดพ้น ลตโทสะ โลภะ โมหะ ได้มรรค ผล นิพพาน และหลุดพ้นได้ในที่สุด และทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้สิ้นจากอาสวะกิเลส คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิภวาสวะ และ อวิชชาสวะ

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นความเกิดดับ รู้แจ้งเห็นจริง เกิดปัญญา

(๘) พระพุทธา ฐิตโพธิ

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ การฝึกสมาธิ จิตตั้งมั่น เป็นองค์ประกอบซึ่งกันและกัน จิตจึงเป็นอารมณ์เดียว สมาธิจดจ่อ เพ่งกัมมัฏฐาน ๔๐ ปรับอินทรีย์เกิดเป็นพละ ลมหายใจ อานาปานสติ แล้วแต่การเพ่ง เพ่งวัตถุหรือรูปเป็นอารมณ์ เพ่งความว่าง อรุเป็นอารมณ์ ได้ ฌาน ๕-๘ จดจ่อในอารมณ์เดียว ,ของธรรมกายเป็นสมถะ รูป พิจารณาดวงแก้ว สร้างนิมิต แค่นิมิต ได้ความสงบ ไม่เกิดปัญญา จิตตั้งสงบเป็นขณิกสมาธิ อัปปนาสมาธิ อุปจารสมาธิ ได้ฌาน

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เฟ่งในอารมณ์ปัจจุบัน เกิดดับ ทุกข์ อนัตตา อนิจจัง

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไร

ตอบ สมถะได้ความสงบ เกิดสมาธิ วิปัสสนาได้ปัญญา รู้แจ้ง เห็นจริง

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ พิจารณากาย,ผม เป็นของไม่งาม

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ กาย ความรู้สึกทางกายทั้งหมดตามความจริง รู้แจ้ง พิจารณากายไปเรื่อย ๆ เกิดสมาธิ วิปัสสนาดูความจริงที่ปรากฏ สติปัฏฐาน คือ ฐานที่ตั้งของจิต เห็นความเกิดดับ เฟ่งอารมณ์ปัจจุบัน เห็นความเกิดดับ

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เกิดความสงบ จิตเป็นสมาธิ เฟ่งในอารมณ์เดียว ประกอบด้วยสมาธิ ได้ฌาน

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เกิดปัญญา เกิดสัมมาสติ สติถูกต้องแล้วเกิดสัมมาสมาธิ

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สติระลึกปัจจุบันตามความเป็นจริง เห็นความตั้งอยู่ ดับไป เห็นแจ้ง เนกขัมมะ ๑-๓ เป็นสมถะ ๔-๑๒ เป็นวิปัสสนา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

(๙) พระธนิช เทพโกล

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ การเฟ่งอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเพียงอารมณ์เดียว หรือเฟ่ง กัมมัฏฐาน ๔๐

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ การรู้แจ้งในรูปนาม รู้ทันอารมณ์ในปัจจุบัน

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไร

ตอบ สมถะทำให้เกิดความสงบ วิปัสสนาทำให้เกิดปัญหารู้แจ้งเห็นจริงในกฎไตรลักษณ์

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ ในกาย เวทนา จิต ธรรม มีสมถะ สมาธิของสมถะเป็นอัปนาสมาธิ ปลดทุกข์ ทำให้เบาบาง คลายทุกข์ แต่ยังไม่พ้นทุกข์อยู่ เหมือนยาทา

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ เห็นแจ้งในกาย เวทนา จิต ธรรม สมาธิของวิปัสสนาเป็นอุปปาสนาสมาธิ ดับทุกข์ คลายทุกข์ แยกธาตุ เข้าใจรู้แจ้ง เหมือนยากิน

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เกิดความสงบ ได้ฌาน

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ คลายทุกข์ ได้มรรค ผล นิพพาน ขั้นสูงสุด

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เห็นแจ้งในรูปนาม ชันธ ๕ ภาวไตรลักษณ์ ความเป็นจริง เห็นความเกิดดับ

(๑๐) อาจารย์ ดร.สนอง วรอุไร

๑. สมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ สมถกัมมัฏฐานนั้น เป็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้จิตสงบ จิตตั้งมั่น ซึ่งสมถะและสมาธิจะเป็นตัวเดียวกัน เพราะสมาธิ ก็ทำให้จิตสงบและจิตตั้งมั่นเช่นกัน ได้ฉะฉาน

๒. วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ การเจริญวิปัสสนา (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า " วิปัสสนากัมมัฏฐาน") คือความมุ่งมั่นหรือตั้งใจที่จะเฝ้าดูกายและใจเรา เพื่อเข้าใจถึงสภาวะอันแท้จริงของกายและใจ ซึ่งก็คือ ความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน (อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา) หรือเห็นภาวไตรลักษณ์ เห็นแจ้ง เห็นเหตุเห็นผล ตามหลักญาณ ๑๖

๓. สมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แตกต่างกันอย่างไรร

ตอบ สมถะหรือแบบโลกียะ เป็นการการตั้งสติติดตามกาย เวทนา จิต ธรรม เพียงเพื่อรักษาจิตให้สงบ ผ่องใส ส่วน วิปัสสนาหรือแบบโลกุตระ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้ “จิตหลุดพ้น” คือการฝึกที่ต่อเนื่องจากในสติปัฏฐานแบบโลกียะ

๔. สมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ ลักษณะของสมถกัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ คือ การทำสติให้รับรู้อยู่ในอารมณ์เดียว โดยในสติปัฏฐาน ๔ เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน หรือเป็นการเจริญสมาธิ

๕. วิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร

ตอบ ลักษณะของวิปัสสนากัมมัฏฐานในสติปัฏฐาน ๔ สติ ไปจับ รูป-นาม หรือสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นได้ เริ่มที่ กายสติปัฏฐาน สมมติว่าท่านใช้วิธี อาณาปานสติ ในขณะที่จิตจ่ออยู่ที่การรู้ลมหายใจอยู่ ก็คือ สมถะ แต่เมื่อใดที่เกิด เวทนา สัญญา หรือ สังขาร (จิตคิด) แล้วสติมีกำลังพอที่จะไปรู้ว่าจิตคิด คือมีตัวรู้ไปว่าจับอาการคิดนั้น ไม่ใช่การใช้สติไปคิดเสียเอง นั่นก็เป็นการรู้เท่าทันสภาวะธรรม (คือ จิตคิด) นั่นคือวิปัสสนา หรือเป็นการเจริญปัญญา

๖. ผลของสมถกัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ ทำให้จิตสงบ จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว การเจริญสมาธิจนตั้งมั่นดีแล้วจึงเกิดฉะฉาน

๗. ผลของวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ เห็นภาวไตรลักษณ์ เห็นแจ้ง เห็นเหตุ เห็นผล หรือเห็นญาณ ญาณ ๑๖ ได้มรรค ผล

๘. เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นอย่างไร

ตอบ วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นกัมมัฏฐานที่มุ่งอบรมปัญญาเป็นหลักคู่กับ สมถกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นการบริหารจิตเป็นหลัก เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถแยกแยะชันธ ๕ ได้ निพพาน คือสภาวะที่พ้นจากรูปขันธ์และนามขันธ์ทั้งปวง หรือสภาวะจิตที่พ้นจากความ ยึดมั่นผูกพันในสิ่งทั้งปวง ไม่ยึดมั่นในนิพพานด้วย

โดยสรุป ความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานเกิดขึ้นเมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาสภาวะธรรมหรือนามรูป และแยกแยะขั้น ๕ ธาตุ อายตนะอินทรีย์ ให้เห็นตามความเป็นจริงได้ คือ เห็นด้วยปัญญาว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ ตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

๔.๓.๕ สรุปความเห็นจากการสัมภาษณ์

จากการประมวลคำถามปลายเปิดที่จัดทำขึ้นเพื่อขอความเห็นหรือทัศนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ในงานวิจัย ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้อที่ ๔.๓.๔ ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า

ความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานตามความเห็นหรือทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิกับผู้วิจัยมีความเห็น สอดคล้องกับการวิจัยที่ได้เสนอไว้แล้ว ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนา ได้ให้ความเห็นไป ในแนวทางเดียวกันทั้งหมด ซึ่งสรุปได้ดังนี้

สมถะ คือ สมถะกับสมาธิ มีสภาวะเดียวกัน คือ สงบ ตั้งมั่น ตามลำดับขั้นตอน ตามที่ ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้ว นอกจากนั้น สมถะกับสมาธิยังเป็นฐานเพื่อให้เกิดวิปัสสนา คือ ปัญญาเห็น ไตรลักษณ์ โดยกำหนดขั้น ๕ หรือรูปนามเป็นอารมณ์ และผู้วิจัยได้มีความเห็นสอดคล้องกับ ผู้ทรงคุณวุฒิ คือ การที่ผู้ที่เจริญวิปัสสนาที่ตื้นตันต้องมีสมถะและสมาธิเป็นฐาน เพราะทั้งคู่เป็น องค์ประกอบซึ่งกันและกันเพื่อช่วยให้การปฏิบัติได้ผลดี ส่วนผลของสมถะกัมมัฏฐานและสมาธิที่ เกิดต่อจากวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ ได้บรรลุ มรรค ผล และนิพพาน

ดังนั้น เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ผู้วิจัยให้ไว้คือ พิจารณารูปนาม จนเห็น ไตรลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกันทั้งหมดตามที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วข้างต้น

๔.๔ องค์ความรู้ใหม่ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ สายในสังคมไทยตามหลักสติปัฏฐาน ๔

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง “เกณฑ์ตัดสินความเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานในสังคมไทยตามหลัก สติปัฏฐาน ๔” ผู้วิจัยพบองค์ความรู้ใหม่ คือ

๑. กรณีการนำกัมมัฏฐาน ๕ สาย มาใช้ในฐานะเป็นกัมมัฏฐานหลัก และกัมมัฏฐานรองนั้น สามารถกระทำได้ เพราะตามหลักที่ปรากฏในคัมภีร์ ผู้ที่เจริญวิปัสสนา หากเกิดจิตที่ท้อถอย จะได้รับการ แนะนำจากอาจารย์หรือวิปัสสนาจารย์เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น หรือแก้จิตที่ท้อถอยหรือการเกิดขึ้นของ วิปัสสา (การเกิดอาการวิปัสสาจะต้องแก้ไขด้วยการวิปัสสนาให้ถูกต้อง โดยการแก้ปัญหายาการนี้ จะต้องกระทำโดยผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาหรือพระวิปัสสนาจารย์ ซึ่งหากแก้ไขไม่ ถูกต้องอาจทำให้มีปัญหามากยิ่งขึ้นหรือเสียสติได้) โดยพระวิปัสสนาจารย์จะให้มาเจริญพุทธานุสติ คือ การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

ดังนั้น ในการปฏิบัติกัมมัฏฐานสายใดสายหนึ่ง หากเห็นว่าปฏิบัติไม่ก้าวหน้า อาจใช้ กัมมัฏฐานสายอื่นหรือวิธีอื่นช่วยได้ เช่น ผู้ที่เจริญอานาปานสติ หรือเจริญภาวนาแบบพอง-ยุบ หาก ต้องการสมาธิเร็วขึ้น อาจใช้การเจริญสติของสายพุทโธ คือ คำบริกรรมพุทโธ มาช่วยในฐานะเป็น กัมมัฏฐานรอง

๒. กรณี การนำไปใช้ในลักษณะบูรณาการให้เกิดประโยชน์ จะทำให้ผู้ปฏิบัติของแต่ละสาย เกิดความเข้าใจกัมมัฏฐานในอีกสายหนึ่ง และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เป็นการ

๓. กัมมัญฐานสายหลัก คือ สายที่ผู้ปฏิบัติเริ่มปฏิบัติหรือศรัทธาก่อนเป็นอันดับแรก

๔. กัมมัญฐานสายรอง คือ สายที่ผู้ปฏิบัติไม่ได้เริ่มปฏิบัติหรือไม่ได้ศรัทธาแต่เริ่มแรก แต่เพื่อให้การปฏิบัติกัมมัญฐานเป็นไปด้วยความราบรื่น จึงนำมาเป็นกัมมัญฐานรองหรือกัมมัญฐานสนับสนุน

๕. ประเด็นสำคัญที่ผู้ปฏิบัติต้องตระหนัก คือ กัมมัญฐานทุกสายมีจุดเริ่มต้นเหมือนกัน คือ การใช้สติเป็นตัวกำหนดเพื่อให้เกิดสมาธิและใช้เป็นฐานในการเจริญวิปัสสนา ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงลักษณะความเป็นสมถะหรือสมาธิและความเป็นวิปัสสนาไว้ชัดแล้วในงานวิจัยนี้.